Ποια ήταν η 28η Οκτωβρίου; Μύθοι και αλήθειες για τα πριν και τα μετά.

του Σταύρου Παναγιωτίδη

Χαρισμένο στη μνήμη του Άγγελου Ελεφάντη, για όλα τα υπέροχα που μας μάθαινε στα σεμινάρια των ΑΣΚΙ, τα δευτεριάτικα βράδια ενός χειμώνα.

«Για μιαν ακόμη φορά νικήσανε οι "χίτες", οι κουτσαβάκηδες, οι ταγματασφαλίτες, οι βασανιστές οι μέλλοντες Μιχαλόπουλοι και Κουρήδες...
Αυτή είναι η 28η Οκτωβρίου...»
Μάνος Χατζιδάκις

Η φράση του Μάνου Χατζιδάκι είναι αυτό που λέμε «αφορισμός» Μια απόλυτη διατύπωση που αποκόπτει μία μεριά της πραγματικότητας, για να την αναδείξει ως κυρίαρχη, αν όχι μοναδική. Και εδώ πράγματι ο Χατζιδάκις καταφέρνει να αναδείξει την κατάληξη της μεγάλης αντιφασιστικής νίκης του ελληνικού λαού, δηλαδή το μετεμφυλιακό κράτος της Δεξιάς, τη Χούντα και τα κατάλοιπα τους ως τις μέρες του και ως τις μέρες μας. Αναδεικνύει επίσης την υποκρισία και το ψεύδος των δημόσιων εκδηλώσεων για την 28η Οκτωβρίου, τους δημόσιους λόγους και τις παρελάσεις, που μάλλον είναι εκδηλώσεις λήθης παρά μνήμης. Άλλωστε, κάθε κρατική στρατηγική για το τι πρέπει να θυμόμαστε συνεπάγεται και μια στρατηγική για το τι πρέπει να ξεχνάμε.

Όμως, η 28η Οκτωβρίου δεν ήταν μόνο αυτά. Ήταν και άλλα τόσα, καλά και άσχημα, άλλα ερευνημένα και ομολογημένα και άλλα που περιμένουν ακόμη το φως να πέσει επάνω τους, ήταν και είναι δηλαδή Ιστορία. Και για αυτήν την Ιστορία αξίζει να πούμε δυο λόγια, να βάλουμε τα πράγματα στη σειρά, να ταξινομούμε διαρκώς τη μνήμη ώστε να μην μαθαίνουμε για το παρελθόν μόνο μέσα από το παρόν, από τις φολκορικές σχολικές γιορτές και από τις ταινίες, για να μην νομίζουμε πως ο Μεταξάς είπε ένα βροντερό «Όχι» στους Ιταλούς, αλλά ούτε και πως απλώς φοβήθηκε την αντίδραση του λαού, πως είχε προετοιμάσει άρτια αμυντικά τη χώρα, πως στον πόλεμο του '40 νίκησε η «ελληνική ψυχή» (γιατί μετά θα πρέπει να δεχτούμε πως η γερμανική «ψυχή», από την οποία νικήθηκε λίγο αργότερα, ήταν μάλλον ισχυρότερη, αλλά στο τέλος έχασε κι αυτή την ψυχική της ισχύ και ηττήθηκε, οπότε... ψυχοσάββατα!) και πως οι συνεργάτες των Ναζί ήταν μόνο ο Μάνος Κατράκης, ο Δήμος Σταρένιος και ο Αρτέμης Μάτσας που τους υποδύονταν στον κινηματογράφο, κατά ειρωνική σύμπτωση, οργανωμένος κομμουνιστής και εξόριστος στη Μακρόνησο ο πρώτος, μέλος του ΕΑΜ ο δεύτερος, με πατέρα νεκρό σε στρατόπεδο συγκέντρωσης ο τρίτος. Ας οργανώσουμε λοιπόν, άλλη μια φορά, το παρελθόν.

Ποιος ήταν ο Ιωάννης Μεταξάς;

Ο Μεταξάς ήταν εξαρχής απολύτως φιλοβασιλικός, με προσωπικές σχέσεις μάλιστα με τη βασιλική οικογένεια. Όμως, ή μάλλον για αυτό, ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως πρωθυπουργός

τον είχε ορίσει πρώτο υπασπιστή του, για να αποτελεί τον σύνδεσμό του με το βασιλιά, ενώ αργότερα τον έκανε και στρατιωτικό του σύμβουλο. Αναδείχτηκε ως στρατιωτικός στον δεύτερο Βαλκανικό πόλεμο, φτάνοντας να οριστεί από τον Βενιζέλο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, αξίωμα από το οποίο παραιτήθηκε στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, διαφωνώντας με την απόφαση του Βενιζέλου για είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, αφού ο ίδιος ήταν στη γραμμή της «ουδετερότητας» που υποστήριζε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. Το 1916, στα 45 του, ο Μεταξάς αποστρατεύεται, αλλά αναλαμβάνει πλέον μία πολιτικοστρατιωτική δράση μέσα από τους «επίστρατους». Επρόκειτο για ένα κίνημα αποστρατευμένων, πιστών στο βασιλιά, αξιωματικών, οι οποίοι φτάνουν να συγκρουστούν την ίδια χρονιά με τα αγγλικά και γαλλικά στρατεύματα, όταν αυτά μπήκαν στην Αθήνα απαιτώντας την παράδοση πλοίων και πολεμοφοδίων από το στρατό, μια που η Ελλάδα αρνούνταν ακόμη να μπει στον πόλεμο.

Όταν αργότερα ο βασιλιάς εκθρονίστηκε, οι Άγγλοι και Γάλλοι (Αντάντ) απαίτησαν την εξορία παραγόντων του βασιλικού στρατοπέδου όπως ο Μεταξάς, ο οποίος στάλθηκε στην Κορσική. Από εκεί επιχείρησε να αποδράσει, αλλά συνελήφθη στην Ιταλία, όπου τελικά παρέμεινε χάρη και στη συμβολή μιας μασονικής στοάς, όντας μασόνος και ο ίδιος, ενώ στην Αθήνα κατηγορούνταν για έσχατη προδοσία και καταδικαζόταν σε θάνατο. Όταν τελικά οι βασιλικοί επανέρχονται στην εξουσία μετά τις εκλογές του 1920, ο Μεταξάς επιστρέφει στην Ελλάδα. Είναι αξιοσημείωτο πως όταν του προσφέρεται θέση αντιστράτηγου στην Μικρασιατική Εκστρατεία αρνείται, δηλώνοντας πως οποιαδήποτε επίθεση κατά της Τουρκίας θα οδηγούσε σίγουρα σε ήττα.

Την αμιγώς πολιτική του πορεία την ξεκινάει το 1922, σε ηλικία 51 χρόνων, όχι όμως με την αντιβενιζελική παράταξη αλλά ιδρύοντας το κόμμα των Ελευθεροφρόνων. Λίγο αργότερα, το 1923, συμμετέχει σε ένα κίνημα φιλοβασιλικών αξιωματικών εναντίον της τότε κυβέρνησης, το οποίο τελικά καταστέλλεται. Η ειρωνία της ιστορίας είναι πως το κίνημα στο οποίο συμμετείχε ο βασιλικός και μέλλων δικτάτορας Μεταξάς κατεστάλη από τους -σφόδρα αντικομμουνιστές αλλά βενιζελικούς τότε- αξιωματικούς Πάγκαλο, που αργότερα έγινε ο ίδιος δικτάτορας, και Κονδύλη, που μετά έγινε βασιλικός, φασίστας και επεδίωξε να γίνει ο ίδιος δικτάτορας, έχοντας νωρίτερα ανατρέψει τη δικτατορία του Πάγκαλου. Μετά από αυτήν την εξέλιξη ο Μεταξάς διέφυγε και πάλι στην Ιταλία. Επέστρεψε όμως ένα χρόνο μετά, το 1924, για να φυλακιστεί και να εκτοπιστεί και πάλι το 1925, λόγω της δικτατορίας του βενιζελικού Πάγκαλου, για να επιστρέψει τελικά το 1926.

Ο Γεώργιος Κονδύλης

Η απόληξη όλων αυτών ήταν να κερδίσει στις εκλογές του 1926 για μοναδική φορά το κόμμα του Μεταξά ένα υψηλό ποσοστό, σχεδόν 16%, και ο ίδιος να γίνει υπουργός συγκοινωνιών. Όμως, τα κόμματα εκείνης της εποχής δεν είχαν λαϊκή οργανωμένη βάση, πλην του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ), αλλά ήταν ενώσεις παραγόντων. Έτσι, με τη φυγή πολλών στελεχών το κόμμα του Μεταξά καταρρέει και λίγα χρόνια μετά, το 1928, φτάνει μόλις στο 5%, πέφτοντας αργότερα και στο 1,5%. Στις εκλογές του 1936, λίγο πριν γίνει δικτάτορας, ο Μεταξάς παίρνει 3,9% και υπολογίζει πως η πολιτική του σταδιοδρομία τελειώνει. Στο ημερολόγιο του έγραψε: «Εκλογαί. Από χθες είχα την διαίσθησιν της αποτυχίας. Ερημιά σπιτιού. Κέντρον, χαλαρότης, μόνον οι πιστοί Κεφαλλήνες. Καμία εκδήλωσις έξω. Σήμερον επίσης, παρ' όλας τας ελπίδας οικείων και φίλων. Νύκτα εξεδηλώθη πλήρως η αποτυχία. Παντού. Εξαιρέσεις Ηλείας και Μεσσηνίας και εκεί μόνον κάτι. Εις Κεφαλληνίαν η επιτυχία

όχι πλήρης. Εις Αθήνας η αποτυχία οικτρά. Συμπέρασμα, ο αντιβενιζελισμός δεν με θέλει, με απέβαλεν εκ του μέσου του. Καλλίτερα».

Ο Κωνσταντίνος Δεμερτζής

Όμως, μετά τις εκλογές τα δύο πολιτικά στρατόπεδα, χονδρικά οι βενιζελικοί και οι αντιβενιζελικοί, δεν μπορούσαν να καταλήξουν σε σχηματισμό κυβέρνησης. Σημειώνεται τότε μια σειρά από διαδοχικούς θανάτους πολιτικών προσωπικοτήτων που έδωσαν πολλές αφορμές για φήμες και συζητήσεις. Πρώτα πέθανε αιφνιδίως ο Γεώργιος Κονδύλης, ο οποίος είχε χάσει την εύνοια του βασιλιά από τον Μεταξά, μετά ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο Παρίσι και τέλος ο πρωθυπουργός Δεμερτζής που βρέθηκε νεκρός στο κρεβάτι του. Επί τόπου, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄, ο ίδιος που αργότερα θα εγκαταλείψει τη χώρα με την είσοδο των Γερμανών και θα επιστρέψει μετά την Κατοχή, ορίζει τον Μεταξά πρωθυπουργό. Οι εξελίξεις αυτές σκανδάλισαν και ήταν η έμπνευση για να γράψει ο Μάρκος Βαμβακάρης το περίφημο τραγούδι Όσοι γενούν πρωθυπουργοί όλοι τους θα πεθάνουν, αφού πράγματι και οι τρεις προσωπικότητες είχαν διατελέσει σε αυτό το αξίωμα. Ο πιο χαρακτηριστικός του στίχος λέει: «Απέθανε ο Κονδύλης μας, πάει κι ο Βενιζέλος, την πούλεψε κι ο Δεμερτζής που θα ‘φερνε το τέλος». Πολύ αργότερα, το 1976, στην αυτοβιογραφία του ο Βαμβακάρης έλεγε:

«Τότες, λίγο πριν αρχίσει η λογοκρισία, έγραψα τους Πρωθυπουργούς. Το ’χω τραγουδήσει εγώ σε δίσκο πριν ν’ αναλάβει ο Μεταξάς (ενν. πριν κηρύξει δικτατορία), πέντε μήνες έξι. Πρόλαβα και το είπα. Αυτό δεν επέρναγε από τη λογοκρισία. Πήγε καλά. Ετότες πεθαίνανε όλοι. Όποιοι ανεβαίνανε και γίνουνταν πρωθυπουργοί πεθαίνανε. Πώς έγινε αυτό και πέθαναν τέσσερις πέντε;».[1]

Στον Μεταξά τελικά έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης, παρά το ότι γνώριζαν την αντιδημοκρατική του πολιτεία, όλα τα κόμματα της βουλής, βενιζελικά και βασιλικά, πλην του Παλλαϊκού Μετώπου (ΚΚΕ) και του Γεώργιου Παπανδρέου που ψήφισαν κατά, και τεσσάρων αποχών. Προφανώς η δημοκρατία δεν περιλαμβανόταν στις βασικές ευαισθησίες τω αστικών κομμάτων, που άλλωστε είχαν κάνει ακριβώς το ίδιο το 1926 ψηφίζοντας υπέρ της κυβέρνησης του κινηματία Θεόδωρου Πάγκαλου. Αυτό φάνηκε και από το ότι αμέσως μετά την ορκωμοσία του Μεταξά η βουλή δέχτηκε να διακόψει τις συνεδριάσεις της για πέντε μήνες και η χώρα να κυβερνάται με νομοθετικά διατάγματα. Ήταν άλλωστε η εποχή που ο νέος μεγάλος κοινός εχθρός του παλαιού συστήματος είχε έρθει στο προσκήνιο της ιστορίας. το εργατικό κίνημα. Πόσα άλλωστε θα είχαν οι εκπρόσωποι του κεφαλαίου να φοβηθούν από έναν άνθρωπο που ως υπουργός το 1927 είχε υπογράψει την αποικιοκρατική και σκανδαλώδη παραχώρηση του ηλεκτροφωτισμού και των συγκοινωνιών της Αθήνας στην αγγλική εταιρεία Power and Traction; Και τι άλλο δείχνει το ότι ο Δημήτριος Λαμπράκης, ο γνωστός εκδότης και πυλώνας του κόμματος των Φιλελευθέρων, είχε στείλει άνθρωπο του στον Βενιζέλο για να τον επηρεάσει υπέρ της υπουργοποίησης του Μεταξά;

Ο Μεταξάς όμως έδειξε πολύ γρήγορα τις προθέσεις του. Αντιμετώπισε με τρομερή σκληρότητα τις εργατικές κινητοποιήσεις, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση τις δολοφονίες των εργατών στη Θεσσαλονίκη στην απεργία της 9ης Μαΐου του 1936, ένα μήνα μετά την έναρξη της πρωθυπουργίας του. Η Αριστερά προειδοποιούσε διαρκώς για τον κίνδυνο επιβολής δικτατορίας από τον Μεταξά. Και πράγματι, στις 4 Αυγούστου του 1936, παραμονή μιας μεγάλης πανελλαδικής απεργίας, ο Μεταξάς επικαλούμενος έκτακτες συνθήκες και κίνδυνο ταραχών αποφασίζει την αναστολή πολλών διατάξεων του Συντάγματος και το επ' αόριστον κλείσιμο της Βουλής, απόφαση που προσυπογράφει και ο βασιλιάς. Το προηγούμενο διάστημα το ΚΚΕ είχε επανειλημμένως προειδοποιήσει για το σχέδιο επιβολής δικτατορίας από τον Μεταξά.

Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου. Δικτατορία ή φασισμός;

Δεν είναι ίσως τυχαίο πως και οι δύο μεγάλες δικτατορίες της Ελλάδας, η 4η Αυγούστου και η 21η Απριλίου έμειναν γνωστές ακριβώς έτσι, με τις ημερομηνίες τους, πιθανόν επειδή δεν ήταν εντελώς σαφής ο χαρακτήρας τους. Το καθεστώς του Μεταξά δεν ήταν φασιστικό, υπό την έννοια πως δεν βασιζόταν, όπως στην Ιταλία και τη Γερμανία, σε ένα μεγάλο φασιστικό κόμμα το οποίο να έχει πετύχει τον εκφασισμό της κοινωνίας, την ηγεμονία δηλαδή των ιδεών του φασισμού. Για παράδειγμα, συνδικάτα, σύλλογοι και άλλες τέτοιες δομές δεν είχαν αλωθεί από φασιστικές πλειοψηφίες, για αυτό και το καθεστώς δεν είχε κάποια συγκροτημένη κοινωνική υποστήριξη. Είχε ιστορική αναφορά στην αρχαία Ελλάδα (μόνο στη Σπάρτη και τη Μακεδονία, και όχι στη δημοκρατική Αθήνα) και το Βυζάντιο, ενώ πολιτικά καταφερόταν εναντίον του «παλαιοκομματισμού», τον οποίο παρουσίαζε ως μία από τις πιο μεγάλες πληγές της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι, τα κόμματα απαγορεύτηκαν και οι φυλακίσεις, οι εξορίες και οι βασανισμοί μπήκαν στην ημερήσια διάταξη, ενώ η ΓΣΕΕ διαλύθηκε και αναπληρώθηκε από την Εθνική Συνομοσπονδία με πρόεδρο τον ίδιο τον υπουργό εργασίας. Τους διωγμούς υφίσταντο κυρίως οι κομμουνιστές και οι «συνοδοιπόροι», όμως δεν ήταν οι μόνοι, αφού μεταξύ αυτών που πέθαναν στην εξορία ήταν και ο βενιζελικός πρώην πρωθυπουργός Μιχαλακόπουλος. Σε αντίθεση με τη φιλολογία των σημερινών του υποστηρικτών, ο Μεταξάς δεν δημιούργησε το ΙΚΑ και δεν κατοχύρωσε το 8ωρο, την κυριακάτικη αργία και τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Στην πραγματικότητα, απλώς επέκτεινε παλαιότερες σχετικές ρυθμίσεις, χωρίς όμως πάντα κάποιο αντίκρισμα.

Η αρχή του πολέμου και οι επιστολές του Ζαχαριάδη

Όταν η φασιστική Ιταλία ζήτησε από την Ελλάδα την ελεύθερη διέλευση των στρατευμάτων της, ο Μεταξάς είχε μπροστά του έναν μονόδρομο. Ο ρόλος του δεν ήταν αυτόνομος. Είχε τοποθετηθεί στη θέση του, από το βασιλιά Γεώργιο, σε μία διαδικασία προώθησης των συμφερόντων του αγγλικού κεφαλαίου, το οποίο στήριζε απολύτως τον Γεώργιο. Το 1940 η Αγγλία είχε ήδη εμπλακεί στον πόλεμο κατά της Ιταλίας και η Ελλάδα, που βρισκόταν στη σφαίρα επιρροής της, δεν θα μπορούσε να συμμαχήσει με τον αντίπαλό της. Επομένως, το περίφημο «Όχι» (στην πραγματικότητα το «Alor, c'est la guerre» -«λοιπόν, έχουμε πόλεμο»- που είπε ο Μεταξάς στα γαλλικά, γλώσσα της διπλωματίας) δεν ήταν καθόλου αντιφατικό με την ως τότε στάση του δικτάτορα. Αντιθέτως, ήταν απολύτως συμβατό.

Με την εμπλοκή της Ελλάδας στον πόλεμο, ο φυλακισμένος γραμματέας του ΚΚΕ, Νίκος Ζαχαριάδη, στέλνει επιστολή με την οποία καλεί τους κομμουνιστές να πολεμήσουν τον

φασισμό συμμετέχοντας στον πόλεμο «που τον διευθύνει η κυβέρνηση Μεταξά». Η επιστολή δημοσιεύεται στις εφημερίδες και αυτή η τελευταία φράση της προκαλεί μεγάλη σύγχυση μεταξύ των μελών του κόμματος, κάνοντας πολλούς να θεωρήσουν την επιστολή πλαστή. Όμως, ήταν αυθεντική. Μάλιστα, αυτή η επιστολή αποτέλεσε επιχείρημα του ΕΑΜ για να στοιχειοθετήσει το ρόλο του Ζαχαριάδη ως «εθνικού ηγέτη», αλλά αργότερα, το 1956, όταν ο Ζαχαριάδης μετά την αποσταλινοποίηση του ΚΚ της Σοβιετικής Ένωσης έπεσε σε δυσμένεια, αποτέλεσε στοιχείο του εναντίον του κατηγορητηρίου. Ο Ζαχαριάδης βεβαίως έβγαλε μια δεύτερη επιστολή στην οποία ασκούσε και κριτική στον Μεταξά. Όμως, ο διευθυντής της ασφάλειας, ο διαβόητος Μανιαδάκης, προφανώς δεν είχε ούτε λόγο ούτε διάθεση να παραστήσει το Γραφείο Τύπου του Ζαχαριάδη και έτσι η δεύτερη επιστολή δεν δημοσιεύτηκε. Σε τρίτη επιστολή του ο Ζαχαριάδης αλλάζει γραμμή και ζητά την απεμπλοκή της Ελλάδας από τον πόλεμο, τον οποίο πια θεωρεί μια σύγκρουση μεταξύ ιμπεριαλιστικών κρατών, επιστρέφοντας στη θέση που, πολύ ορθά τότε, είχε το κομμουνιστικό κίνημα για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η στάση αυτή του Ζαχαριάδη, ασφαλώς και δεν εκτιμήθηκε από το καθεστώς Μεταξά. Πολλοί κομμουνιστές που παρουσιάζονταν για να πολεμήσουν συλλαμβάνονταν και στο τέλος οι επίγονοι του Μεταξά παρέδωσαν τους κρατούμενους κομμουνιστές, μαζί με τον ίδιο το Ζαχαριάδη, στους Ναζί.

Πρωτοσέλιδο του Ριζοσπάστη του 1945 όπου αναδημοσιεύεται η πρώτη επιστολή του Νίκου Ζαχαριάδη, όταν ακόμη θεωρούνταν στοιχείο τιμής για τον τότε Γραμματέα του ΚΚΕ

Έφεδροι ανθυπολοχαγοί και άγνωστα πλεονεκτήματα. Η «ελληνική ψυχή»

Στον πόλεμο υπήρχε από την αρχή ένα στρατηγικό μειονέκτημα για την Ελλάδα. Ο Μεταξάς, ως τυπικός δεξιός της εποχής του, δεν φοβόταν την επίθεση από τα σύνορα της Ελλάδας με την Αλβανία, αλλά από τη μεριά της Βουλγαρίας, η οποία θεωρούνταν πως διακατέχονταν από έναν έντονο επεκτατισμό, στοιχείο που δεν ήταν ψευδές. Οργάνωσε λοιπόν την άμυνα σε εκείνη την περιοχή, μη δίνοντας βάρος στα δυτικά σύνορα της χώρας.

Ο πόλεμος στην Αλβανία αποτέλεσε έναν τύπο δημοκρατικού πολέμου. Οι στρατιώτες έδιναν συμβουλές για τις τακτικές και για ζητήματα όπως το στήσιμο των πολυβόλων. Πολύ συχνά οι κατώτεροι αξιωματικοί παράκουαν τις εντολές του Γενικού Επιτελείου, έχοντας καλύτερη εικόνα των επιχειρήσεων και σημείωναν μεγάλες επιτυχίες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του μέραρχου Κατσιμήτρου, ο οποίος παραβιάζοντας εντολή για οχύρωση μιας περιοχής όπου το Επιτελείο ανέμενε επίθεση, αντιλαμβάνεται πως αυτή θα πραγματοποιηθεί στο Καλπάκι και οχυρώνεται με φωλιές πυροβόλων. Με την ενέργεια αυτή και τη βοήθεια της βροχής το ιταλικό στράτευμα κολλάει και οπισθοχωρεί. Από πολλά αντίστοιχα περιστατικά, ο πόλεμος αυτός συχνά ονομάζεται και πόλεμος των έφεδρων ανθυπολοχαγών. Όσο για την ηγεσία του στρατεύματος, είναι ενδεικτικό πως ο στρατάρχης Παπάγος είχε υπολογίσει λανθασμένα πως η κύρια επίθεση των Ιταλών θα γίνει όχι από την Κορυτσά αλλά από την Κοζάνη. Αλλά και πως σε όλη τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων παρέμεινε κλεισμένος στο ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας. Αξίζει τέλος να αναφερθούμε στις περιπτώσεις Εβραίων πολεμιστών, όπως ο αξιωματικός Μαρδοχαίος Φριζής, που υπό την ηγεσία του απελευθερώθηκε η Κόνιτσα. Λίγο αργότερα σκοτώθηκε από ιταλικά αεροπλάνα.

Γελοιογραφία της εποχής που αποτυπώνει την εντύπωση για τον χαρακτήρα της πολεμικής σύγκρουσης

Η κυρίαρχη αντίληψη για τον πόλεμο του 1940 ήταν πως ο ελληνικός στρατός κατάφερε ένα θαύμα, να κερδίσει δηλαδή έναν κατά πολύ υπέρτερο αντίπαλο με πενιχρά μέσα. Και είναι αλήθεια πως υστερούσε σε πολλά σημεία έναντι του ιταλικού στρατού. Όμως, οι συνθήκες διεξαγωγής του πολέμου σε αρκετές περιπτώσεις ευνόησαν τους Έλληνες και είτε αδρανοποίησαν τα μειονεκτήματα των Ιταλών, είτε δημιούργησαν πλεονεκτήματα για τους ίδιους. Για παράδειγμα, ο ιταλικός στρατός είχε υπεροπλία σε τεθωρακισμένα οχήματα. Όμως στο ορεινό τοπίο αυτά αποδείχτηκαν άχρηστα. Το ίδιο ίσχυε και για ιταλικά αεροπλάνα, για τα οποία το τοπίο ήταν εξαιρετικά δυσμενές και σε πολλές περιπτώσεις δεν επέτρεπε τη δράση τους. Επίσης, ο οπλισμός των Ιταλών αποτελούνταν κυρίως από μπερέτες, ένα όπλο που στο κρύο των αλβανικών βουνών πάγωνε και πάθαινε εμπλοκή, σε αντίθεση με τα μάνλιχερ που χρησιμοποιούσε ο ελληνικός στρατός. Ακόμη και τα ελληνικά πολυβόλα απέδιδαν καλύτερα από τα ιταλικά. Επίσης, οι Ιταλοί είχαν το πλεονέκτημα της μεραρχίας «Τζούλια», η οποία όμως λόγω του εξαιρετικά βραχώδους εδάφους διασπάστηκε σε μεγάλη έκταση και δεν μπορούσε να λειτουργήσει ως μεραρχία. Ακόμη και ο ρουχισμός του ελληνικού στρατού ήταν καταλληλότερος για τις χαμηλές θερμοκρασίες έναντι του ιταλικού, με αποτέλεσμα ο στρατός του Μουσολίνι να έχει περισσότερους κρυοπαγηθέντες. Τέλος, οι ελληνικές δυνάμεις είχαν 100.000 περισσότερα μουλάρια από τις ιταλικές, που στο ορεινό τοπίο της Αλβανίας έδιναν τη δυνατότητα πολύ καλύτερου ανεφοδιασμού. Όλα αυτά ασφαλώς δεν μειώνουν τον ηρωισμό των στρατιωτών που πολέμησαν την ιταλική φασιστική μηχανή, ούτε το ψυχικό τους σθένος. Τονίζουν απλώς πως η Ιστορία δεν χρειάζεται μυθολογίες, εθνικές ή άλλες, και πως οι αναφορές στην «ελληνική ψυχή» και άλλα συναφή περισσότερο συσκοτίζουν, διά της μονοδιάστατης υπερβολής, παρά ερμηνεύουν τα ιστορικά γεγονότα.

Το συνεχές των αγώνων

Οι πολεμιστές του Αλβανικού Μετώπου ήταν αυτοί που αργότερα συγκρότησαν τον Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό, τον ΕΛΑΣ. Η εμπειρία τους από τον πόλεμο στα βουνά αποδείχτηκε εξαιρετικά πολύτιμη, καθώς και τα όπλα που πολλοί είχαν την προνοητικότητα να φυλάξουν. Από τους ανθρώπους αυτούς, η συνθηκολόγηση έναντι των Γερμανών ερμηνεύτηκε ως προδοσία, ειδικά αφού οι πρωταγωνιστές της, όπως ο στρατηγός Τσολάκογλου, στελέχωσαν την κατοχική κυβέρνηση. Η συμμετοχή τους στον ΕΛΑΣ και την Αντίσταση τους έδωσε μια ευκαιρία να διεκδικήσουν ξανά τη χαμένη τους νίκη, αυτή που πίστευαν πως τους στερήθηκε από τη στάση των «προδοτών». Προφανώς το ζήτημα της συνθηκολόγησης είναι πιο σύνθετο, αλλά αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι το τι κινητοποίησε τους ανθρώπους. Και ήταν η ευκαιρία να αποκτήσουν ξανά αυτό που τους στερήθηκε, να πάρουν εκδίκηση, να αποκαταστήσουν τη δικαιοσύνη. Μόνο αν δούμε τα πράγματα μέσα στο συνεχές Πόλεμος του 1940 – Αντίσταση – Εμφύλιος, μπορούμε να καταλάβουμε το πώς νοηματοδότησαν τη συμμετοχή τους σε αυτά –κατά τη διάρκεια, αλλά και εκ των υστέρων- όσοι ενεπλάκησαν. Και αυτό ισχύει και για τις δύο μετέπειτα μεριές του Εμφυλίου. Και για τους αριστερούς που είδαν τον Εμφύλιο ως άλλη μία προδοσία και μία αδικία απέναντι στις συγκλονιστικές θυσίες τους και για τους δεξιούς που στην Αντίσταση πάντα λοξοκοίταζαν προς την πλευρά του ΚΚΕ, έχοντας ως σταθερή έγνοια το να μην κερδίσει μια προνομιακή θέση στην μεταπολεμική Ελλάδα.

Η δικτατορία του Μεταξά έβαλε τέλος στην άνοδο του εργατικού κινήματος, που είχε ριζοσπαστικοποιηθεί εξαιρετικά. Ο Εμφύλιος κατέστειλε την αναγεννητική ορμή του ελληνικού λαού, που είχε αναπτυχθεί σε πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο μέσα από την εμπειρία της Αντίστασης. Όπως αργότερα, η κινηματική και πνευματική άνοιξη της δεκαετίας του '60 διακόπηκε αιματηρά από τη Χούντα. Και κάπου στο ενδιάμεσο, οι στιγμές που ο ελληνικός αστικός κόσμος προτιμά τους Ναζί από τους κομμουνιστές και παραδίδει τη χώρα στην τυραννία των νομοθετικών διαταγμάτων. Οι απόλυτοι ιστορικοί αναχρονισμοί είναι βεβαίως λανθασμένοι κι επικίνδυνοι. Αλλά αν όλα αυτά κάτι μας θυμίζουν, κάτι από αυτά που ζούμε και σήμερα, ας φροντίσουμε ώστε αυτά που θα γίνουν μετά να μην μοιάζουν και πάλι με όσα έγιναν παλιότερα. Αλλά να μην μοιάζουν τελικά με τίποτα από όσα έχουμε ζήσει ως τώρα.

[1] Ο Βαμβακάρης ήταν μια πολύ χαρακτηριστική περίπτωση ρεμπέτη. Λούμπεν τύπος κατά κυριολεξία, δηλαδή υποπρολετάριος, άνθρωπος που είχε αλλάξει πάρα πολλές δουλειές, συγκέντρωνε πολλά από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των ανθρώπων αυτού του τύπου. Ένα από αυτά είναι η πολιτική αστάθεια και ελαφρότητα αλλά και η γοήτευση από την ισχύ. Είναι μάλιστα ενδεικτικό ένα άλλο του τραγούδι, όπου αφού αναφερθεί εγκωμιαστικά στον Μουσολίνι, τον Χίτλερ και τον Κεμάλ Ατατούρκ, καταλήγει να εκθειάζει τον Στάλιν! Ιδού:

«Θέλω να γίνω ισχυρός ωσάν το Μουσολίνι
ωσάν τα Χίτλερ ζόρικος που ούτε ψιλή δε δίνει.
Σαν τον Κεμάλ που έκανε μεγάλη την Τουρκία
και κάνουν κόζι οι Έλληνες κι έχουνε απορία
Κι εσύ βρε Στάλιν αρχηγέ του κόσμου το καμάρι
Όλοι οι εργάτες σ' αγαπούν γιατί είσαι παλικάρι».

Το τραγούδι αυτό, κόπηκε προφανώς από τη λογοκρισία του Μεταξά. Λίγο αργότερα βέβαια, έγραψε ένα νέο τραγούδι, περιπαικτικό προς τον Μουσολίνι:

«Βρε γρουσούζη Μουσουλίνι
πού (ει)'ν(αι) τα τόσα μεγαλεία
Πού 'ταζες κάθε λιγάκι
στην καημένη Ιταλία
Την ετάραξες στην πείνα
κι είναι πια ξελιγωμένη
Μονάχ'(α) η δική σου τσέπη
είναι παραφουσκωμένη»

για να καταλήξει να γράψει σε άλλο τραγούδι:

«Ξανάρθες τώρα βασιλιά μέσα στην αγκαλιά μας,
Κανόνισε τα όμορφα να γιάνεις την καρδιά μας
Και τώρα όπου σε φέραμε στους έλληνες ξηγήσου
Προσπάθησε για το καλό κι η Παναγιά μαζί σου».

Και όλα αυτά ενώ Στο Όσοι γενούν πρωθυπουργοί υπάρχει ένα ακόμη δίστιχο που αναφέρει:

«Και για προσέξετε καλά
Γιαννάκη και Σοφούλη
μην ξεμπουκάρει ο Σκλάβαινας
και σας μασήσει ούλοι».

Εδώ, μιλάει περιπαικτικά για τον πρωθυπουργό Μεταξά («Γιαννάκης») και τον Θεμιστοκλή Σοφούλη, αρχηγό του κόμματος των Φιλελευθέρων, επαινώντας τον Στέλιο Σκλάβαινα, επικεφαλής στη Βουλή του Παλαϊκού Μετώπου, του σχήματος με το οποίο είχε κατέβεις τις εκλογές το ΚΚΕ.

Για περισσότερα στοιχεία εδώ